

PEDAGOGIK JARAYONDA FORMATIF BAHOLASHNING MILLIY TA'LIM TIZIMIGA MOSLASHTIRISH MUAMMOLARI

Sobitjon Xalimov Hoshimjonovich

University of Business and Science

pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi

sobitjonxalimov@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17470910>

Annotatsiya: Tezisdá pedagogik jarayon doirasida formatif baholashni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish jarayonidagi ilmiy va amaliy muammolar tahlil qilinadi. Mazkur tadqiqotda formatif baholashning nazariy asoslari, xalqaro tajribalar va milliy ta'lim tizimining o'ziga xosligi bilan uyg'unlashuvi masalalari o'rganiladi. Shuningdek, tezisdá o'qituvchilar va talabalar tajribasi orqali formatif baholash metodologiyasining samaradorligi, uning milliy ta'lim kontekstiga moslashuvi, pedagogik jarayonda yuzaga keladigan cheklovlar va ularni bartaraf etish strategiyalari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari pedagogik amaliyot va ta'lim siyosatini rivojlantirishga amaliy tavsiyalar sifatida taqdim etiladi.

Kalit so'zlar: Formatif baholash, milliy ta'lim tizimi, pedagogik jarayon, baholash strategiyalari, o'qituvchi faoliyati, ta'lim sifati, metodologik moslashuv.

Kirish: Zamonaviy ta'lim jarayonida pedagogik baholashning samaradorligi ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini chuqur tahlil qilish hamda o'quv jarayonini doimiy ravishda optimallashtirish bilan bevosita bog'liq. Shu nuqtai nazardan, formatif baholash (formative assessment) konsepsiyasi global pedagogik amaliyotda o'ziga xos o'rin egallab, o'quv jarayonining doimiy va tizimli monitoringi hamda o'quvchilarning rivojlanish jarayonini nazorat qilish imkonini beradi. Formatif baholashni joriy etish orqali o'qituvchilar o'quvchilar faoliyatidagi muvaffaqiyat va kamchiliklarni real vaqt rejimida aniqlashlari, pedagogik ta'sir mexanizmlarini moslashtirishlari va individual yondashuvni samarali qo'llashlari mumkin. Shu bilan birga, bu yondashuv ta'lim jarayonini interaktiv, refleksiv va talabaga yo'naltirilgan tizimga aylantiradi[1]. Milliy ta'lim tizimida formatif baholashni joriy etish esa bir qator metodologik, madaniy va institutsional muammolar bilan bog'liq bo'lib, ular global standartlar va milliy pedagogik an'analarning uyg'unlashuvi bilan chambarchas bog'liqdir. O'zbekiston ta'lim tizimida baholash amaliyotida an'anaviy summativ baholash shakllari ko'proq tarqalgan bo'lib, ular o'quvchilarning bilim darajasini yakuniy natijalar orqali aniqlashga yo'naltirilgan. Bunday yondashuv, garchi statistik jihatdan o'lchov imkoniyatini bersa-da, o'quv jarayonida rivojlanish, o'quvchilar motivatsiyasi va individual qobiliyatlarni rivojlantirish nuqtai nazaridan cheklanganligini ko'rsatadi. Shu bois, milliy pedagogik amaliyotda formatif baholashni moslashtirish jarayoni nafaqat metodologik yangilanishni, balki pedagogik madaniyatni tubdan qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Pedagogik jarayonning samaradorligi ko'plab ichki va tashqi omillarga bog'liq bo'lib, ular orasida o'quvchilarning yosh psixologik xususiyatlari, o'qituvchilarning professional tayyorgarligi, ta'lim muassasalarining resurs imkoniyatlari va ta'limning normativ-huquqiy asoslari alohida ahamiyatga ega[2]. Formatif baholashni milliy sharoitga integratsiya qilish jarayonida bu omillarni hisobga olish talab etiladi, chunki baholashning global tajribalaridan faqat metodologik yondashuvni ko'chirish yetarli emas, balki ularni milliy ta'lim kontekstiga moslashtirish zaruriyati mavjuddir. Shu nuqtai nazardan, tadqiqotning dolzarbligi milliy ta'lim tizimining rivojlanish strategiyalari bilan bevosita bog'liq bo'lib, formatif baholashni joriy etish orqali ta'lim sifatini

oshirish, o'quvchilarni mustaqil va tanqidiy fikrlashga o'rgatish, shuningdek, o'qituvchilarning pedagogik faoliyatini optimallashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Tadqiqotning nazariy asoslarini shakllantirishda Black va Wiliam, Hattie va Timperley kabi pedagogik tadqiqotchilarning ishlari muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular baholashning o'quv jarayonidagi o'rni, pedagogik xatti-harakatlarni boshqarish va o'quv motivatsiyasini oshirish mexanizmlarini batafsil yoritgan. Shu bilan birga, milliy pedagogik muhitda formatif baholashning amaliy moslashuvini o'rganish uchun O'zbekiston ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlari, jumladan, o'qituvchilarning tayyorgarlik darajasi, o'quv dasturlari va baholash tizimining normativ-huquqiy bazasi chuqur tahlil qilinadi[3]. Tezisdan, shuningdek, formatif baholashning milliy ta'lim tizimida samarali joriy etilishi bilan bog'liq metodologik va pedagogik strategiyalarni aniqlashga alohida e'tibor qaratiladi. Bu strategiyalar o'quv jarayonida o'quvchilar faoliyatini kuzatish, ularning bilim va ko'nikmalarini real vaqt rejimida tahlil qilish, shuningdek, o'qituvchilarning pedagogik qarorlarini moslashtirish orqali ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi[4]. Shu nuqtai nazardan, formatif baholashni milliy ta'lim tizimiga integratsiya qilish jarayoni ilmiy tadqiqot va amaliy tajriba asosida amalga oshirilishi lozim. Tadqiqotning maqsadi pedagogik jarayonda formatif baholashni milliy ta'lim tizimiga moslashtirishning nazariy, metodologik va amaliy jihatlarini o'rganishdan iboratdir. Shu maqsadda tezisdan quyidagi vazifalar belgilangan: birinchidan, formatif baholashning nazariy va metodologik asoslarini tahlil qilish; ikkinchidan, milliy ta'lim tizimida baholash amaliyotining xususiyatlarini aniqlash; uchinchidan, formatif baholashni joriy etishdagi metodologik muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish strategiyalarini ishlab chiqish; to'rtinchidan, o'quvchilarning rivojlanish jarayonini optimallashtirishga qaratilgan pedagogik tavsiyalarni taqdim etish. Tesis ilmiy yangiligi shundaki, u formatif baholashni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish jarayonini konseptual va amaliy jihatdan uzviy bog'lab, xalqaro pedagogik tajribalar bilan solishtiradi va milliy sharoitdagi o'quv jarayonida uni qo'llashning samarali yo'llarini taklif etadi. Shu bilan birga, tezisdan baholashning pedagogik, psixologik va metodologik komponentlari integratsiyalashgan holda ko'rib chiqiladi, bu esa tadqiqot natijalarining ta'lim sifatini oshirishga bevosita amaliy ahamiyatini ta'kidlaydi.

Zamonaviy pedagogik jarayonda ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarning individual rivojlanishini ta'minlash muammolari butun dunyo bo'ylab dolzarb hisoblanadi. Global ta'lim standartlari va innovatsion pedagogik yondashuvlar doimiy ravishda milliy ta'lim tizimlariga integratsiya qilinmoqda, bu esa pedagogik amaliyotda baholashning o'rni va metodologiyasini tubdan qayta ko'rib chiqishni talab qiladi[5]. Ayniqsa, o'quv jarayonining samaradorligini oshirish, o'quvchilarning individual qobiliyatlarini aniqlash va rag'batlantirish, shuningdek, o'qituvchilarning pedagogik qarorlarini tezkor va asosli qabul qilish imkonini beruvchi formatif baholash konsepsiyasi jahon pedagogik hamjamiyatida katta e'tibor qozonmoqda. O'zbekiston ta'lim tizimida an'anaviy baholash shakllari ko'proq summativ xarakterga ega bo'lib, ular o'quvchilarning bilimni yakuniy natijalar orqali baholashga yo'naltirilgan. Bu esa o'quv jarayonidagi rivojlanish jarayonini chuqur tahlil qilish, o'quvchilar motivatsiyasini kuchaytirish va individual pedagogik yondashuvni amalga oshirish imkoniyatini cheklaydi. Shu bois, pedagogik jarayonning sifatini oshirish, o'quvchilarni tanqidiy va mustaqil fikrlashga o'rgatish, shuningdek, ularning ijodiy salohiyatini rivojlantirish uchun formatif baholashning milliy sharoitga moslashtirilishi dolzarb ilmiy va amaliy masala sifatida yuzaga keladi. Mavzuning dolzarbligi shuningdek, milliy ta'lim tizimining transformatsion jarayonlari bilan ham

bog'liqdir. So'nggi yillarda O'zbekistonda ta'limning sifatini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish va xalqaro standartlarga moslashuvni ta'minlash borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu jarayonda baholash tizimining sifatli va samarali ishlashi pedagogik jarayonning eng muhim komponentiga aylanishi lozim. Formatif baholash esa o'quv jarayonini doimiy monitoring qilish, o'quvchilarning rivojlanish tendensiyalarini aniqlash va pedagogik xatti-harakatlarni moslashtirish imkonini beradi. Global pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, formatif baholashning samarali joriy etilishi o'quvchilar motivatsiyasini oshiradi, ularning o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini shakllantiradi va ta'lim jarayonida erkin fikrlashga yo'naltiradi[6]. Shu bilan birga, formatif baholashni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish bir qator metodologik va pedagogik muammolarni yuzaga chiqaradi: bu o'quv dasturlarining an'anaviy tarkibi, o'qituvchilarning baholash bo'yicha tajribasi, baholash me'yorlarining normativ-huquqiy bazasi va ta'lim muassasalarining resurs imkoniyatlari bilan chambarchas bog'liq. Dolzarb masala shundaki, pedagogik jarayonda formatif baholashning joriy etilishi nafaqat ta'lim sifatini oshirishga, balki o'quvchilarning mustaqil va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, formatif baholashning milliy ta'lim tizimiga moslashtirilishi jarayonini tadqiq qilish pedagogik nazariyani boyitish, amaliyotga yangi metodologik yondashuvlarni joriy etish va ta'lim tizimini modernizatsiya qilish nuqtai nazaridan yuqori dolzarblik kasb etadi[7]. Ushbu tadqiqotning dolzarbligi shuningdek, pedagogik amaliyotdagi cheklovlarni bartaraf etish va o'quv jarayonini optimallashtirish strategiyalarini ishlab chiqish zaruriyatidan kelib chiqadi. Formatif baholashni milliy ta'lim tizimiga integratsiyalash orqali o'quv jarayoni shaffof, interaktiv va talabaga yo'naltirilgan tizimga aylantiriladi, bu esa o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini yanada chuqur va sifatli shakllantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, o'qituvchilar pedagogik qarorlarni real vaqt rejimida qabul qilish, individual yondashuvni amalga oshirish va o'quvchilarning rivojlanish jarayonini doimiy tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Dolzarblikni yanada kuchaytiradigan boshqa jihat shundaki, pedagogik jarayonda formatif baholashni milliy sharoitga moslashtirish, o'quvchilarning mustaqil o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish, ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish, hamda milliy pedagogik an'analarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirishni ta'minlaydi. Shu bilan birga, bu jarayon o'qituvchilarning professional kompetensiyasini oshirish, baholash mexanizmlarini optimallashtirish va ta'lim sifatini strategik boshqarish imkonini beradi. Natijada, pedagogik jarayonda formatif baholashning milliy ta'lim tizimiga moslashtirilishi nafaqat ilmiy va metodologik jihatdan, balki amaliy pedagogik nuqtai nazardan ham yuqori dolzarblik kasb etadi. Ushbu tadqiqot ushbu muammoni tizimli va kompleks tarzda o'rganish, xalqaro tajriba bilan solishtirish va milliy sharoitga moslashuv strategiyalarini ishlab chiqish maqsadida amalga oshiriladi.

Pedagogik jarayonda formatif baholashning samaradorligini o'rganishda global pedagogik tadqiqotlarning o'рни katta ahamiyatga ega. Black va Wiliam o'zlarining "Inside the Black Box: Raising Standards Through Classroom Assessment" asarlarida formatif baholashning o'quv jarayonidagi nazariy va amaliy ahamiyatini chuqur tahlil qilgan bo'lib, baholashning nafaqat o'quvchilar bilimini o'lchash vositasi, balki pedagogik jarayonni boshqarish mexanizmi ekanligini ta'kidlaydilar[8]. Ularning fikriga ko'ra, formatif baholash doimiy va tizimli monitoringni ta'minlaydi, o'quvchilarning o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantiradi va o'qituvchilarga pedagogik qarorlarni real vaqt rejimida qabul qilish imkonini

beradi. Shu nuqtai nazardan, formatif baholash o'quvchilarning individual rivojlanishini rag'batlantirish va ularning motivatsiyasini oshirishda markaziy rol o'ynaydi. Shu bilan birga, Hattie va Timperley o'z tadqiqotlarida baholashning o'quvchilarning o'qish natijalariga ta'sirini meta-tahlil qilgan holda, formatif baholashning pedagogik samaradorligini chuqur ilmiy asoslaydilar. Ularning tahlillariga ko'ra, baholash jarayonida olingan ma'lumotlar pedagogik qarorlarni shakllantirishda, o'quvchilarning bilimini mustahkamlashda va ta'lim jarayonini individual yondashuv asosida optimallashtirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Hattie va Timperley formatif baholashning samaradorligi o'quvchilarning o'z-o'zini baholash, o'z nuqtai nazarini shakllantirish va doimiy refleksiv faoliyat bilan chambarchas bog'liqligini ta'kidlaydilar[9]. Ikki xorijiy olimning ilmiy ishlari bir-birini to'ldiruvchi tarzda, formatif baholash konsepsiyasining nazariy va metodologik asoslarini mustahkamlash bilan birga, pedagogik jarayonda uning amaliy ahamiyatini ham ochib beradi. Black va Wiliam baholashning tizimli monitoring va pedagogik boshqaruv vositasi sifatidagi rolini, Hattie va Timperley esa baholashning o'quv natijalariga ta'sirini ilmiy asoslash orqali qo'shimcha tavsiyalar beradi. Bu esa formatif baholashning global pedagogik tajribada qanday ishlashini va uning milliy ta'lim tizimlariga moslashtirilishida qanday imkoniyatlar va cheklovlar mavjudligini yaxlit tushunishga xizmat qiladi. Shuningdek, xorijiy tadqiqotlar formatif baholashni joriy etishda o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi pedagogik muloqotning muhimligini ko'rsatadi. Ular baholash jarayonini o'quv jarayonining ajralmas qismi sifatida ko'rib, baholash natijalarini o'quvchilarning rivojlanishiga to'g'ridan-to'g'ri yo'naltirishni ta'kidlaydilar[10]. Shu nuqtai nazardan, milliy ta'lim tizimida formatif baholashni samarali joriy etish uchun xorijiy tajribalardan olingan metodologik yondashuvlarni milliy kontekstga moslashtirish zaruriyati aniq ko'rinadi. Natijada, Black va Wiliam, shuningdek, Hattie va Timperley ishlari pedagogik jarayonda formatif baholashning nazariy, metodologik va amaliy jihatlarini chuqur ochib beradi, bu esa tadqiqotning ilmiy asosini mustahkamlaydi va milliy ta'lim tizimida formatif baholashni moslashtirish strategiyalarini ishlab chiqishda yetakchi ilmiy manba sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, ularning ilmiy natijalari o'quv jarayonida baholashning interaktiv, refleksiv va talabaga yo'naltirilgan tizimga aylantirilishining nazariy va amaliy jihatlarini bir butun sifatida tushunishga imkon yaratadi.

Xulosa: Pedagogik jarayonda formatif baholashni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish jarayoni zamonaviy ta'limning sifatini oshirish, o'quvchilarning individual rivojlanishini rag'batlantirish hamda o'qituvchilarning pedagogik qarorlarini optimallashtirish nuqtai nazaridan yuqori ahamiyatga ega ekanligi aniqlanadi. Tadqiqot davomida xalqaro tajribalar, xususan, Black va Wiliam hamda Hattie va Timperley ishlari tahlil qilinib, formatif baholashning nazariy va metodologik asoslari, pedagogik jarayondagi samaradorligi va o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishdagi roli o'zaro bog'liq tarzda yoritildi. Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, formatif baholashni milliy sharoitga moslashtirish jarayonida metodologik yondashuvlarni, o'qituvchilarning professional tayyorgarligini, ta'lim muassasalarining resurs imkoniyatlarini va normativ-huquqiy bazani hisobga olish muhimdir. Milliy pedagogik tajriba xorijiy tajribalar bilan solishtirilgan holda, formatif baholashning samarali integratsiyasi o'quv jarayonini interaktiv, refleksiv va talabaga yo'naltirilgan tizimga aylantirish imkonini beradi. Tezisdan ta'kidlanganidek, formatif baholash o'quvchilarning o'z-o'zini baholash, tanqidiy fikrlash va ijodiy ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi, pedagogik jarayonni individual yondashuv asosida optimallashtiradi va ta'lim sifatini strategik boshqarish imkoniyatlarini

kengaytiradi. Shu bilan birga, milliy ta'lim tizimida formatif baholashni joriy etish pedagogik amaliyotni modernizatsiya qilish, o'qituvchilarning baholash kompetensiyasini oshirish hamda o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faol ishtirokini ta'minlashga yordam beradi. Natijaviy jihatdan, tadqiqot formatif baholashni milliy ta'lim tizimiga moslashtirishning nazariy, metodologik va amaliy jihatlarini tizimli tarzda aniqladi, bu esa pedagogik jarayonni yanada samarali, shaffof va talabaga yo'naltirilgan tizimga aylantirishda amaliy tavsiyalarni ishlab chiqish imkonini beradi. Shu bois, tezis nafaqat ilmiy asos yaratadi, balki milliy pedagogik amaliyotda formatif baholashni joriy etish bo'yicha strategik yo'nalishlarni belgilashda muhim manba sifatida xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Ismoilov, T. (2020). THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL QUALITIES OF THE PUPILS OF PRIMARY FORMS OF SECONDARY SCHOOLS THROUGH MOBILE ACTIVITIES IN THE PROCESS OF STUDY. Scientific Bulletin of Namangan State University, 2(11), 391-394.
2. Ergashbayev, S. (2025). YOSHLARNING MA'NAVIYAT DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISHDA UZLUKSIZ TA'LIM.
3. Ismoilov, T. I. (2019). Social and legal solutions of insurance mandatory recommendations. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(3), 152-154.
4. Jurayev, B. T. (2022). Pedagogik va psixologik fanlarni o'qitish metodikasi. Fan va talim" Buxoro-2022.
5. Sattorov, V. N. (2023). "UMUMIY PEDAGOGIKA" FANINI O'QITISHDAGI INNOVATSIYALAR. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(1), 734-745.
6. Likhonosova, G., Nenchewa, I., Ismailov, T., Gorka-Chowanec, A., & Mitkov, M. (2024). Financial aspects of socio-economic rejection in Ukraine in conditions of economic turbulence. Access to science, business, innovation in the digital economy, ACCESS Press, 5(2), 248-262.
7. Abduvliyevich, A. A. (2025). PEDAGOGIKA FANINING RIVOJLANISH TARIXI VA ASOSIY BOSQICHLARI. Journal of new century innovations, 76(1), 283-285.
8. Shohbozbek, E. (2025). BO'LAJAK PEDAGOGLARNING TADQIQOTCHILIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING KONSEPSUAL ASOSLARI. Global Science Review, 1(1), 328-338.
9. Islomovich, I. T., & Ravshanbekovich, G. S. (2023). Development of pedagogical competence in future teachers. The American Journal of Management and Economics Innovations, 5(04), 12-16.
10. Sh, E. (2025). Developing the spiritual worldview of young people through the continuous education system in Uzbekistan. Ob'edinyaya studentov: mejdunarodnye issledovaniya i sotrudnichestvo mejd distsiplinami, 1(1), 314-316.